

EWOLUCJA POLITYKI ŚRÓDZIEMNO- MORSKIEJ WE DO KOŃCA LAT 80-TYCH

Po II wojnie światowej zarysował się dwubiegowy podział świata. Terytoria, stanowiące obszar wpływów mocarstw zachodnich, znalazły się w nowej sytuacji, którą dobrze scharakteryzowało wprowadzone wówczas określenie "Trzeci Świat". Terminem tym nazywano zarówno kraje kolonialne Afryki i Azji, jak i formalnie niezależne państwa Ameryki Łacińskiej. Wszystkie te państwa, w mniejszym lub w większym stopniu, dążyły do niezależności. Oznaczało to konieczność głębokich przemian społecznych i gospodarczych, a to groziło wejściem w pułapkę dyktatury komunistycznej². Kolonie i terytoria zależne odgrywały wówczas olbrzymią rolę w polityce metropolii zachodnich. Wynikało to z potrzeby powojennej odbudowy Europy oraz

² W. Roszkowski: Międzynarodowe stosunki polityczne po 1945 roku, publikacja na prawach rękopisu, Warszawa 1993.

chęci przeciwdziałania rosnącym wpływom ZSRR. Jeśli nie liczyć przejęcia niemieckich kolonii i terytoriów powierniczych przez Anglię i Francję do połowy lat pięćdziesiątych, w kolonialnym statusie Afryki nie zaszły większe zmiany. Niepodległymi państwami były wówczas jedynie Egipt, Etiopia, Liberia i Libia. Dopiero w drugiej połowie lat pięćdziesiątych proces wyzwalania kolonii afrykańskich uległ przyspieszeniu. W 1956 r. krajami niepodległymi stały się Maroko, Sudan i Tunezja.

Niektóre nowe państwa afrykańskie posiadały cenne surowce, a ich położenie geograficzne określano mianem strategicznego. Na ogół były to jednak kraje słabo rozwinięte ekonomicznie. Arbitralne ustalenie granic powodowało konflikty plemienne. Wspomniane problemy zachęcały wielkie mocarstwa do penetracji politycznej w tym regionie. Jednak już w połowie lat pięćdziesiątych państwa zachodnioeuropejskie zaczęły tracić swoje wpływy w basenie Morza Śródziemnego, na rzecz ZSRR. Objawiło się to konfliktem wokół Kanału Sueskiego³. Również uzyskanie niepodległości przez Algierię w 1962 r. zachwiało stabilną pozycją Europy Zachodniej. Biorąc pod uwagę obecny konflikt w tym państwie i akcje terrorystyczne fundamentalistów algierskich w stolicy Francji, można sądzić, iż problem ten nie został rozwiązany. Ostatnie wydarzenia w tym regionie ponownie wzmocniły zainteresowanie Europy tą częścią świata.

Nic więc dziwnego, iż Wspólnota Europejska, od początku swojego istnienia prowadzi, w ramach ogólnej polityki zagranicznej, odrębną politykę śródziemnomorską. Obejmuje ona następujące kraje: Maroko, Algierię, Tunezję, Egipt, Jordanię, Syrię, Izrael, Liban, Cypr, Malte, Turcję oraz - do wybuchu konfliktu zbrojnego w 1991 r. - Jugosławię. Ze względu na problemy polityczne zarówno Albania, jak i Libia nie są włączone do programów polityki śródziemnomorskiej WE.

Zainteresowanie WE sytuacją w basenie Morza Śródziemnego nie ma charakteru altruistycznego. Zachęt do współpracy z krajami tego regionu należy poszukiwać zarówno w aspektach politycznych, jak i ekonomicznych. **Region śródziemnomorski jest utożsamiany z potencjalnym źródłem zagrożeń dla stabilizacji i dobrobytu w Europie.** Jest to związane z narastaniem na przestrzeni ostatnich lat napięć społecznych, ruchów fundamentalistów islamskich, terronu i przemytu narkotyków z państw Afryki Północnej. Europa Zachodnia obawia się również gwałtownych fal migracyjnych właśnie z tej części świata. Dążenie mocarstw światowych, do zwiększenia wpływów politycznych w tym tak ważnym strategicznie regionie,

również odgrywało niebagatelną rolę w procesie kształtowania się wspólnotowej polityki śródziemnomorskiej.

Sąsiedztwo geograficzne Wspólnot Europejskich i państw śródziemnomorskich, a także ich ścisłe związki w okresie kolonializmu sprzyjały rozwojowi wzajemnych kontaktów. Kraje członkowskie WE zainteresowane były przede wszystkim rozszerzeniem rynków zbytu zarówno dla dóbr konsumpcyjnych, jak i inwestycyjnych oraz zapewnieniem sobie stałego dopływu tanich surowców i taniej siły roboczej w okresie jej niedoboru na Starym Kontynencie.

Kraje śródziemnomorskie zainteresowane były uregulowaniem stosunków ze Wspólnotami, gdyż tylko tą drogą mogły zwiększyć i ustabilizować swoje dochody z eksportu. Również emigracja zarobkowa do krajów Wspólnot stanowiła dodatkowe źródło dochodów dla tych państw, przyczyniała się do obniżenia stopy bezrobocia oraz do podnoszenia kwalifikacji siły roboczej. Czynniki te do dziś nie straciły na znaczeniu.

W latach osiemdziesiątych Wspólnota Europejska powiększyła się o trzy państwa śródziemnomorskie (Grecję - 1981 r. oraz Hiszpanię i Portugalię - 1986 r.). Miało to niewątpliwie wpływ na późniejsze działania Unii, zmierzające do ostatecznego ukształtowania polityki wobec państw basenu Morza Śródziemnego.

Podział, jaki wskutek tego zaistniał w basenie Morza Śródziemnego z pewnością nie pomaga w budowaniu ustabilizowanej współpracy między Unią Europejską, a jej południowymi sąsiadami. Morze Śródziemne stało się granicą między Europą, a Afryką, chrześcijaństwem a islamem, państwami rozwiniętymi i bogatymi a rozwijającymi się i ubogimi⁴. Nie mówiąc o aspektach kulturowych, które również mają wpływ na stosunki międzynarodowe. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że wspomniany podział istnieje jedynie w Europie. Dla wielu Afrykańczyków ich kontynent zaczyna się dopiero od Sahary i właśnie ta pustynia odgradza ich od Europy⁵. Stąd też silne wpływy europejskie na północnych krańcach Afryki powodują, iż Morze Śródziemne przestaje być granicą między dwoma kontynentami, a staje się pomostem między Europą, a jej południowymi flankami. Trzeba także nadmienić, że niektórzy przedstawiciele władz Unii Europejskiej traktują obszary wokół basenu Morza Śródziemnego, jako strefę "naturalnego rozwoju integracji europejskiej"⁶.

³ Po nacjonalizacji Kanału Sueskiego przez rząd egipski w lipcu 1956 r. Francja, Anglia i Izrael dążyły do przejęcia zarządu nad nim. 28 października 1956 r., Izrael szkanowany przez państwa arabskie rozpoczął działania wojskowe przeciw Egiptowi. Anglia i Francja poparły akcję izraelską, licząc na przywrócenie kontroli międzynarodowej nad Kanałem Sueskim. Sprzeciwił się temu jednak ZSRR. Ówczesny premier ZSRR Nikołaj Bułganin zaproponował, aby USA pomogły rozstrzygnąć konflikt, a W. Brytanii zagroził wojną atomową. W nocy z 5 na 6 listopada 1956 r. Eisenhower zażądał od Londynu przerwania ognia, tamże.

⁴ Khader, Bichara: *Le Grand Magreb et L'Europe*, Publisud Quorum Cermac, Paris 1992.

⁵ Schlie, Ulrich: *The Mediterranean Challenge - Europe and North Africa*, *Libertas Europaische Zeitschrift*, No 1-2. Stuttgart 1992.

⁶ European Commission: *The Europe-South Dialogue*, Brussels 1988.

Pierwsze symptomy zainteresowania Wspólnoty państwami śródziemnomorskimi

Historia polityki śródziemnomorskiej sięga swoimi korzeniami początków istnienia Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG). Artykuły 131-136 Traktatu Rzymskiego z 1957 r., powołujące tę Wspólnotę, odnoszą się do kwestii stowarzyszenia terytoriów zależnych od krajów członkowskich. Dotyczyło to 26 kolonii i terytoriów powierniczych Francji, Belgii, Holandii i Włoch, a po pierwszym rozszerzeniu WE w 1972 r., także 20 obszarów i terytoriów zależnych od W. Brytanii. Kraje te stawały jako warunek członkostwa w EWG włączenie do tego ugrupowania obszarów od nich zależnych wśród których były też pewne państwa basenu Morza Śródziemnego.⁷ W ten sposób na przykład Algieria (dotyczyło to także terytoriów zamorskich) została objęta traktatowym wsparciem pomocowym ze strony EWG. Oprócz tego Francja wynegocjowała dla siebie, przy wchodzeniu do EWG derogacje, na podstawie których nie była zobowiązana do natychmiastowej zmiany traktowania celnego produktów, pochodzących z grupy państw, do której należały m.in.: Maroko i Tunezja. W specyficznej sytuacji znalazła się Libia, dla której przygotowano "Deklarację o zamiarach stowarzyszenia Królestwa Libii"⁸. Projekt ten jednak nigdy nie został zrealizowany. Mimo powyższych formalno-prawnych podstaw współpracy, polityka śródziemnomorska Wspólnoty w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych nie należała do najaktywniejszych i cechowała ją nie ciągłość, lecz raczej okazjonalność

Podstawy polityki śródziemnomorskiej WE w latach 1960-1970.

Ożywienie zainteresowania Wspólnoty państwami śródziemnomorskimi nastąpiło na początku lat sześćdziesiątych. Podstawą współpracy były wówczas głównie umowy

⁷ Stowarzyszenie z EWG obszarów niesamodzielnnych zależnych od poszczególnych państw członkowskich jest uregulowane w części IV Traktatu Rzymskiego WE. Polega ono na odpowiednim włączeniu powyższych obszarów do strefy działania wspólnego rynku, przy czym o sposobie włączania miały decydować wyłącznie państwa Wspólnoty, sprawujące nad tymi obszarami władzę zwierzchnią.

⁸ Stowarzyszenie krajów rozwijających się ze Wspólnotą to najczęściej stowarzyszenie państw, które przez długie lata były koloniami państw członkowskich tego ugrupowania. Polega ono na wzajemnym stopniowym znoszeniu przez państwa WE i kraje stowarzyszone cel i ograniczeń ilościowych we wzajemnych obrotach handlowych, przy czym państwa stowarzyszone mogą niekiedy utrzymywać, a nawet ustanawiać nowe cła lub ograniczenia ilościowe w celu ochrony własnego przemysłu. Ponadto WE udziela państwom stowarzyszonym różnorodnej pomocy finansowej, a niekiedy również technicznej. Głównym celem stowarzyszenia z punktu widzenia państw członkowskich Wspólnoty jest utrzymanie ich dotychczasowych wpływów gospodarczych, w tym zapewnienie sobie rynków zbytu oraz wpływów politycznych w byłych koloniach. Dotyczy to stowarzyszenia niektórych krajów śródziemnomorskich i AKP (Afryki, Karaibów i Pacyfiku).

dotyczące handlu. Na ich podstawie przepływ artykułów przemysłowych został w stosunkowo dużym stopniu zliberalizowany (jeśli chodzi o cła i ograniczenia ilościowe), w przeciwieństwie do wymiany handlowej produktami rolnospożywczymi. W latach siedemdziesiątych EWG jeszcze bardziej otworzyła swoje rynki na artykuły przemysłowe z Południa, z wyłączeniem jednak towarów wrażliwych. W przypadku artykułów rolnych państwa basenu Morza Śródziemnego otrzymały niewielkie redukcje cel i opłat wyrownawczych. Ocenia się, że powyższe koncesje WE były bardziej korzystne niż w ramach Zgeneralizowanego Systemu Preferencji Celnych (GSP), którym Wspólnota objęła powyższe kraje.

Od początku lat siedemdziesiątych współpracę handlową z krajami śródziemnomorskimi WE zaczęła wspierać różnymi formami pomocy. Była to pomoc techniczna (usługi ekspertów, szkolenie kadr) oraz finansowo-inwestycyjna (nisko oprocentowane pożyczki z Europejskiego Banku Inwestycyjnego oraz bezwrotne pożyczki z budżetu Unii).

Ze względu na problem emigracji ekonomicznej z państw basenu Morza Śródziemnego do krajów Wspólnoty, **kwestia pracowników najemnych stanowi jeden z ważniejszych elementów polityki śródziemnomorskiej.** W umowach, zawartych przez WE z krajami tego regionu przewiduje się traktowanie pracowników w sposób niedyskryminacyjny w zakresie warunków pracy i wynagrodzeń.

Już na początku lat 60-tych niektóre kraje śródziemnomorskie rozpoczęły starania o zacieśnienie stosunków ze Wspólnotami Europejskimi. **Państwami, które podpisały układy o stowarzyszeniu przewidującymi członkostwo w przyszłości były Grecja (1961 r.) i Turcja (1963 r.).** W późniejszym okresie zabiegały o takie porozumienia Maroko i Tunezja. **Wysiłki te zakończyły się zawarciem w 1969 r. bilateralnych konwencji o stowarzyszeniu, z tym, że nie przewidywały one statusu członkowskiego.** Pod koniec lat sześćdziesiątych Wspólnota Europejska otworzyła swoje rynki dla owoców cytrusowych z Hiszpanii i Izraela (od 1963 r. mającego niepreferencyjną umowę handlową z WE). W 1970 r. z powyższymi państwami oraz w 1972 r. z Portugalią zostały podpisane **preferencyjne układy handlowe**⁹. Mimo kontrowersyjności wspomnianych umów (w Hiszpanii wciąż panowała dyktatura gen. Franco, a Izrael był zaangażowany w konflikty polityczno-militarne z krajami arabskimi) Wspólnota Europejska zdecydowała się na podpisanie do końca 1973 r. podobnych porozumień handlowych z innymi państwami basenu Morza Śródziemnego tzn. z Egiptem, Libanem,

⁹ Zgeneralizowany System Preferencji - GSP (*Generalized System of Preferences*) polega na jednostronnym zniesieniu przez WE pewnych ograniczeń ilościowych i barier celnych w imporcie

¹⁰ Szerzej na ten temat: M. Lister: *Issues of Dependency: the Mediterranean Enlargement of the European Union*, Department of European Studies, University of Bradford, UK, Presentation to the University of Economics, Poznań, Poland, April 1994. Working Paper No. 1(10) 1995, University of Economics, Poznań.

